

Jo'rayeva Durdona

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) yo'nalishi, 3-kurs, 3-23-guruh talabasi

E-mail: jorayevadurdona05@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada O'lmas Umarbekovning "Odam bo'lish qiyin" romanida ma'naviy tanlov, insoniylik, vijdon, ota-ona qadri, yoshlar ruhiyati va jamiyat oldidagi mas'uliyat masalalari tahlil qilindi. Tadqiqotning maqsadi romanda inson bo'lish mezonini qanday badiiy-psixologik vositalar orqali ochilganini aniqlashdan iborat. Maqolada tarixiy-adabiy, tahliliy, germeneytik, qiyosiy va lingvopoetik tahlil usullaridan foydalanildi. Natijalarga ko'ra, asarda qahramonlarning tashqi muvaffaqiyati bilan ichki ma'naviy yetukligi o'rtasidagi ziddiyat asosiy badiiy konfliktini tashkil etadi. Roman voqealari yoshlar hayoti tasviri orqali insoniy fazilat, halollik, mehr, sadoqat va mas'uliyat kabi qadriyatlarni yuksaltirishga xizmat qiladi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, "Odam bo'lish qiyin" romani zamonaviy o'quvchi uchun ham axloqiy tarbiya, shaxsiy tanlov va ma'naviy kamolot masalalarida muhim adabiy manba bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: *O'lmas Umarbekov, Odam bo'lish qiyin, roman, ma'naviy tanlov, insoniylik, vijdon, yoshlar obrazi, badiiy psixologizm.*

KIRISH

O'zbek adabiyotida inson ma'naviyati, shaxs kamoloti va axloqiy tanlov masalasi doimo muhim mavzulardan biri bo'lib kelgan. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmida yaratilgan nasriy asarlarda jamiyat hayotidagi o'zgarishlar, yosh avlodning dunyoqarashi, oila va muhit ta'siri, halollik hamda vijdon mezonlari badiiy talqinning markaziga chiqdi. O'lmas Umarbekov ijodi ana shu jarayonning muhim bo'g'inlaridan biridir. Adibning roman, qissa va hikoyalarida yoshlar taqdiri, murakkab insoniy munosabatlar, sevgi, sadoqat, xiyonat, ota-onaga munosabat, mehnat va mas'uliyat kabi mavzular hayotiy voqealar bilan uyg'un holda ifodalanadi [1].

"Odam bo'lish qiyin" romani adib ijodida alohida o'rin tutadi. Asar nomining o'ziyiq roman markazida turgan asosiy falsafiy savolni ochib beradi: insonning tashqi muvaffaqiyatga erishishi yetarlimi yoki haqiqiy odamiylik ichki poklik, vijdon, mehr va burchni anglash orqali yuzaga keladimi? Asarda hayotiy voqealar, oila muhitidagi munosabatlar va yosh qalbning iztiroblari orqali shaxsning ma'naviy shakllanish jarayoni ko'rsatiladi. Shu jihatdan roman nafaqat badiiy asar, balki axloqiy-ma'rifiy mazmunga ega ijtimoiy-psixologik matn sifatida ham ahamiyatlidir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda yoshlar tarbiyasi, shaxsiy mas'uliyat, ota-ona qadri, ilm va odob uyg'unligi, mansab yoki bilimning insoniylik bilan bog'lanishi masalalari jamiyat hayotida dolzarb bo'lib qolmoqda. Roman qahramonlari taqdiri orqali yozuvchi insonning kimligi uning egallagan lavozimi, bilim darajasi yoki tashqi obro'si bilan emas, balki murakkab vaziyatlarda qanday axloqiy qaror qabul qilishi bilan o'lchanishini ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi O'Imas Umarbekovning "Odam bo'lish qiyin" romanida ma'naviy tanlov va insoniylik konsepsiyasining badiiy talqinini aniqlashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun asardagi obrazlar tizimi, konflikt, psixologik tasvir, dialoglar, kompozitsion yechim, milliy qadriyatlar va axloqiy g'oya tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy muammosi shundan iboratki, romanda "odam bo'lish" tushunchasi oddiy nasihat sifatida emas, balki qahramonlar hayoti, xatolari, iztiroblari va tanlovlari orqali badiiy haqiqatga aylantiriladi.

Nazariy jihatdan maqola badiiy matnni tahlil qilish, obrazlar tizimi, konflikt va psixologizm haqidagi adabiyotshunoslik qarashlariga tayanadi. Badiiy asarda qahramonning ruhiy olami, nutqi, xatti-harakati va muallif pozitsiyasi o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. "Odam bo'lish qiyin" romanida ham voqea bayoni, qahramonlar o'rtasidagi munosabatlar va ichki ziddiyatlar yozuvchining insoniylik haqidagi konsepsiyasini ochishga xizmat qiladi.

METODLAR

Mazkur maqolada asosiy tadqiqot obyekti sifatida O'Imas Umarbekovning "Odam bo'lish qiyin" romani tanlandi. Asosiy manba sifatida romanning "Yangi asr avlodi" nashriyotida chop etilgan "Odam bo'lish qiyin: roman va hikoyalar" to'plami hisobga olindi. Ushbu nashr 2015-yilda Toshkentda chop etilgan bo'lib, 352 sahifadan iborat va romanni o'rganish uchun muhim matniy asos vazifasini bajaradi [1]. Shuningdek, elektron kutubxona tavsiflari va adabiyotshunoslikka oid nazariy manbalardan foydalanildi [2; 3].

Tadqiqotda tahliliy metod yordamida asardagi asosiy g'oya, obrazlar tizimi, konflikt, sujet va kompozitsiya ko'rib chiqildi. Tarixiy-adabiy metod roman yaratilgan davr adabiy jarayoni hamda XX asr ikkinchi yarmi o'zbek nasrida yoshlar mavzusining o'rnini aniqlashda qo'llandi. Germenevtik yondashuv orqali asarning nomi, ramziy qatlamlari, qahramonlarning ichki kechinmalari va muallif pozitsiyasi sharhlandi.

Qiyosiy tahlil usuli yordamida romandagi "olim bo'lish" va "odam bo'lish" tushunchalari o'rtasidagi farq ochib berildi. Lingvopoetik tahlil esa muallif nutqi, dialog, tasviriy ifoda, hayotiy tafsilot va psixologik detallarni izohlashda qo'llandi. Biografik metod yozuvchi ijodiy yo'nalishi va uning insoniylik, yoshlar tarbiyasi, oila va jamiyat haqidagi qarashlarini umumiy baholashda yordam berdi.

Tadqiqot davomida asar mazmuni qisqa bayon qilish bilan cheklanilmay, badiiy matnning ichki tuzilishi va g'oyaviy-estetik vazifalari tahlil qilindi. Ayniqsa, qahramonlarning axloqiy qaror qabul qilish jarayoni, ijtimoiy muhit bilan munosabati, ota-ona va farzand aloqasi, muhabbat va sadoqat masalalari tahlil markazida bo'ldi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, "Odam bo'lish qiyin" romanining asosiy badiiy g'oyasi insonning tashqi yutuqlari bilan ichki ma'naviy darajasi har doim ham bir xil bo'lmasligini ko'rsatishga qaratilgan. Asarda ilm, obro', mansab yoki jamiyatdagi mavqe insoniylikning to'liq mezoni sifatida talqin etilmaydi. Aksincha, yozuvchi haqiqiy odamiylikni mehr-oqibat, vijdon, mas'uliyat, ota-onaga hurmat, sadoqat va o'z xatosini anglash qobiliyati bilan bog'laydi.

Romanda qahramonlarning ruhiy dunyosi hayotiy voqealar orqali ochiladi. O'lmas Umarbekov badiiy tasvirda ortiqcha murakkablikka berilmaydi; u sodda, tabiiy, jonli voqealar orqali katta axloqiy masalalarni yoritadi. Mutolaa platformasidagi tavsifda ham asar tilining soddaligi va voqealarining jonliligi alohida qayd etiladi [3]. Bu holat roman poetikasining muhim jihatini anglatadi: adib o'quvchini g'oya bilan emas, avvalo hayotiy vaziyat va obrazlarning ruhiy holati bilan ishontiradi.

Asarda yoshlar obrazi alohida o'rin tutadi. Yosh qahramonlar hayotga katta umid, orzu va ishonch bilan kirib keladi. Biroq ularning ma'naviy yetilishi faqat ilm olish yoki katta maqsad qo'yish bilan cheklanmaydi. Hayot ularni tanlov oldiga qo'yadi: inson o'z manfaatini ustun qo'yadimi yoki vijdon talabi bilan yashaydimi? Shu savol roman konfliktining ichki asosini belgilaydi. Qahramonlarning ayrim xatti-harakatlari o'quvchini ham fikrlashga undaydi, chunki adib ularni mutlaq ijobiy yoki mutlaq salbiy shaklda emas, balki murakkab insoniy tabiat egasi sifatida tasvirlaydi.

Romanning muhim natijalaridan biri ota-ona va farzand munosabatining axloqiy mezon sifatida berilishidir. Oila inson shaxsiyati shakllanadigan birinchi ma'naviy makon sifatida talqin qilinadi. Ota-onaga munosabat, ularning mehnati va umidlarini qadrlash, farzand burchini anglash asarda insoniylikning asosiy belgilaridan biri sifatida ko'rinadi. O'zbek milliy mentalitetida ota-ona roziligi, duosi, oilaga sadoqat kabi tushunchalar katta ahamiyatga ega. Roman ana shu qadriyatlarni zamonaviy hayot voqealari bilan bog'lab talqin qiladi.

Asarda muhabbat va sadoqat mavzusi ham ma'naviy tanlov muammosi bilan uzviy bog'langan. O'lmas Umarbekov muhabbatni faqat hissiy kechinma sifatida emas, balki mas'uliyat, halollik va vafodorlikni talab qiladigan ma'naviy sinov sifatida ko'rsatadi. Sevgi insonni yuksaltirishi ham, uning ichki zaif tomonlarini ochib tashlashi ham mumkin. Shu jihatdan roman qahramonlari o'rtasidagi munosabatlar

faqat shaxsiy tuyg'ular doirasida qolmay, insonning axloqiy qiyofasini belgilovchi omilga aylanadi.

Badiiy vositalar nuqtayi nazaridan roman hayotiy dialoglar, psixologik tafsilotlar, muhit tasviri va kontrast usuliga tayangan. "Odam bo'lish qiyin" iborasi butun asar davomida g'oyaviy markaz vazifasini bajaradi. Bu ibora o'quvchi ongida savol sifatida yangraydi: odam bo'lish nimani anglatadi? Asar voqealari ushbu savolga tayyor javob bermaydi, balki qahramonlar taqdiri orqali uni his qildiradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, roman ijtimoiy-ma'naviy mazmuni bilan o'zbek nasrida yoshlar tarbiyasi va shaxs kamoloti masalasini yorituvchi muhim asarlar sirasiga kiradi. Adib insoniylikni mavhum tushuncha sifatida emas, kundalik hayotdagi kichik munosabatlar, tanlovlar, so'z va amal birligi orqali ko'rsatadi.

MUHOKAMA

"Odam bo'lish qiyin" romanining o'zbek adabiyotidagi ahamiyati, avvalo, uning yoshlar ruhiyati va ma'naviy tanlov masalasini hayotiylik bilan tasvirlay olganida ko'rinadi. XX asr o'zbek nasrida inson xarakterini ichki ziddiyatlar orqali ochish kuchaygan davrda O'lmas Umarbekov ham o'z asarlarida oddiy odamlar hayotidagi katta ma'naviy muammolarni ilgari surdi. Kitob tavsiflarida adibning yoshlar hayoti, ma'naviy-axloqiy muammolar va murakkab insoniy munosabatlarni samimiy tasvirlagani qayd etiladi [1; 4].

Roman muhokamasida eng muhim jihat shuki, adib "odam bo'lish" tushunchasini ijtimoiy maqomdan ustun qo'yadi. Inson jamiyatda bilimli, obro'li yoki muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin, ammo u o'zida mehr, halollik, vijdon va mas'uliyatni saqlab qolmasa, to'laqonli ma'naviy shaxsga aylana olmaydi. Bu g'oya roman nomida ham mujassam. Nom badiiy matnning konseptual kaliti bo'lib, asar mazmunini bir nuqtaga jamlaydi.

Adabiyotshunoslikda badiiy obraz inson xarakterining muayyan tarixiy, ijtimoiy va ruhiy sharoitdagi ifodasi sifatida qaraladi. Ushbu mezon asosida qaralganda, "Odam bo'lish qiyin" romanidagi obrazlar faqat voqea ishtirokchilari emas, balki ma'naviy muammoni ochuvchi badiiy vositalardir. Ularning har biri insoniylikning turli qirralarini namoyon etadi: kimdir sadoqatni, kimdir xatoni, kimdir befarqlikni, kimdir esa kech anglangan haqiqatni ifodalaydi.

Romanning zamonaviy ahamiyati ham aynan shu nuqtada namoyon bo'ladi. Bugungi o'quvchi uchun ham roman "qanday qilib muvaffaqiyatga erishish kerak?" degan savoldan ko'ra muhimroq bo'lgan "qanday qilib insoniylikni yo'qotmaslik kerak?" degan savolni qo'yadi. Bu jihat asarni faqat tarixiy-adabiy meros emas, balki tarbiyaviy va ma'rifiy ahamiyatga ega badiiy matn sifatida o'qishga asos bo'ladi.

Asar tilining sodda va ravonligi ham uning badiiy ta'sirchanligini oshiradi. O'lmas Umarbekov murakkab falsafiy masalani og'ir nazariy mulohazalar orqali emas, balki o'quvchiga tanish hayotiy vaziyatlar vositasida ko'rsatadi. Shu sababli roman o'quvchi qalbiga yaqin boradi. Dialoglarning tabiiyligi, qahramonlarning ichki kechinmalarini nozik kuzatish, konfliktni bosqichma-bosqich kuchaytirish adibning badiiy mahoratini belgilaydi.

Milliy ruh masalasi ham roman muhokamasida alohida e'tiborga loyiq. Asarda o'zbek xalqiga xos soddalik, mehribonlik, ota-onani e'zozlash, el-yurt oldida yuz yorug' bo'lish, odamlar orasida yaxshi nom qoldirish kabi qadriyatlar obrazlar harakati orqali aks etadi. Biroq yozuvchi bu qadriyatlarni faqat maqtash bilan cheklanmaydi; ularning buzilishi yoki e'tibordan chetda qolishi qanday ma'naviy oqibatlarga olib kelishini ham ko'rsatadi. Shu orqali roman tarbiyaviy xulosa chiqarishga undaydi.

Boshqa adabiyotshunos olimlarning badiiy matn, obraz va psixologizm haqidagi qarashlari bilan bog'lab aytganda, "Odam bo'lish qiyin" romani voqea va xarakter birligiga asoslangan asardir. Unda voqea faqat tashqi harakat emas, balki qahramon ruhiyatini ochuvchi vositadir. Qahramonning ichki o'zgarishi, xatoni anglash yoki anglamaslik jarayoni roman drammatizmini belgilaydi. Demak, asarda psixologik tasvir sujetning ichki harakatlantiruvchi kuchiga aylangan.

O'lmas Umarbekov ijodining yana bir muhim tomoni shundaki, u yosh avlod masalasiga quruq didaktik nuqtayi nazardan emas, balki hayotiy murakkabliklar bilan yondashadi. U yoshlarni ideal shaklda emas, xato qilishi, adashishi, izlanishi mumkin bo'lgan tirik insonlar sifatida tasvirlaydi. Bu esa roman realizmini kuchaytiradi va o'quvchida ishonch uyg'otadi. Chunki asar insonning kamchiliklarini yashirmaydi, aksincha, ularni anglash orqali ma'naviy yuksalish imkonini ko'rsatadi.

Shunday qilib, "Odam bo'lish qiyin" romanining muhokamasi shuni ko'rsatadiki, asar g'oyasi bugungi kun uchun ham ahamiyatini yo'qotmagan. Odamiylik, halollik, oila qadri, vijdon va mas'uliyat kabi tushunchalar har qanday davrda inson hayotining asosiy tayanchlaridir. Roman esa ana shu tushunchalarni badiiy obrazlar orqali yodga soladi.

XULOSA

Olib borilgan tahlil asosida xulosa qilish mumkinki, O'lmas Umarbekovning "Odam bo'lish qiyin" romani o'zbek adabiyotida inson ma'naviyati, yoshlar tarbiyasi va axloqiy tanlov masalasini yorituvchi muhim badiiy asarlardan biridir. Asarda insonning tashqi muvaffaqiyati bilan ichki ma'naviy qiyofasi o'rtasidagi tafovut asosiy g'oyaviy markaz sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi odamiylikni ilm, mansab yoki obro' bilan emas, vijdon, mehr-oqibat, sadoqat, mas'uliyat va ota-onaga hurmat bilan o'lchaydi.

Maqolada qoʻllangan tahliliy, tarixiy-adabiy, germeneytik, qiyosiy va lingvopoetik metodlar roman mazmunini tizimli ochish imkonini berdi. Natijalarga koʻra, asar obrazlar tizimi, hayotiy voqealar, psixologik tafsilotlar va tabiiy dialoglar orqali oʻquvchini maʼnaviy xulosa chiqarishga undaydi. Qahramonlar taqdiri oddiy voqea sifatida emas, balki insoniylik sinovi sifatida talqin etiladi.

Romanning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, uni oʻzbek adabiyoti darslarida yoshlar maʼnaviyati, badiiy obraz tahlili, psixologizm, milliy qadriyatlar va tarbiyaviy gʻoya mavzularini oʻrganishda samarali manba sifatida qoʻllash mumkin. “Odam boʻlish qiyin” romani oʻquvchini hayotda eng muhim narsa insoniylikni saqlab qolish ekanini anglashga chorlaydi. Shu bois asar bugungi kunda ham oʻz adabiy, axloqiy va tarbiyaviy qimmatini saqlab qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Umarbekov Oʻ. Odam boʻlish qiyin: roman va hikoyalar. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. — 352 b.
2. Oʻzbekiston Milliy kutubxonasi. Elektron kitoblarning ochiq bazasi: “Odam boʻlish qiyin” romani tavsifi. — Elektron manba.
3. Mutolaa platformasi. Oʻlmas Umarbekov. “Odam boʻlish qiyin” romani tavsifi. — Elektron manba.
4. Hilol Nashr. “Odam boʻlish qiyin” kitobi haqida maʼlumot. — Elektron manba.
5. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan, 2007.
6. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. — Toshkent: Oʻzbekiston, 2002.
7. Yoʻldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
8. Normatov U. Ijod sehri. — Toshkent: Sharq, 2007.
9. Karimov B. Ruhiyat alifbosi. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi NMIU, 2016.
10. XX asr oʻzbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: Oʻqituvchi, 1999.